

ОЛИВЕР СУБОТИЋ

УТИЦАЈ СВЕТОСАВСКЕ ЕТИКЕ НА ЛИК И ДЕЛО НИКОЛЕ ТЕСЛЕ

Дана 21. децембра 1928. године Никола Тесла пише једно занимљиво писмо свом сестрићу Николи Трбојевићу. У њему наводи како треба да се сретне са групом инжењера који су, по његовим речима „ужасне незналице” и притом „мисле увек на своју кожу”. С тим у вези, Тесла у писму закључује: „Врло је тешко наћи човека који има све три квалификације: *знање, њравичносћ и несебичносћ*”.

Уколико бисмо желели да Теслину животну етику сведемо у три речи, оне би заиста биле: знање, правичност и несебичност. Те одлике су биле неизоставан пратилац његовог лика током целог живота. Вечерас ћемо рећи нешто о томе у којој мери су те три одлике стечене под утицајем светосавља, односно православног хришћанства српског стила и искуства, како је неко својевремено светосавље описао у једној реченици.

Пођимо прво од правичности и несебичности, односно од правде и милосрђа. Те две врлине су у самој сржи хришћанске етике као такве. *Милосћ и истина сретће се, њравда и мир њољубиће се* (Пс 84, 10), збори чувени јеврејски цар и пророк Давид још пре три хиљаде година. Он овим речима пророкује о лику Христовом, али и указује на спој темељних врлина које треба да красе сваког хришћанина. А уколико постоји врлина која је Теслу одликовала током целог његовог живота, онда је то првенствено *врлина милосрђа* илити несебичност, како је он карактерише у поменутом писму свом сестрићу.

Први животни пример милосрђа и правдољубивости Тесла је приметно у родитељском дому, који је као ретко који одисао светосављем. Отац, угледни српски православни свештеник, мај-

ка, свештеничка ћерка, а готово целокупна њена фамилија свештеничка. Према древној педагошкој поуци која каже да деца уче гледањем, а не слушањем, Никола је први пример правичности и несебичности гледао на примеру својих родитеља. Како сведочи његов савременик, прота Петар Крајновић, свештеник Милутин Тесла био је „човек необично племените душе, до крајности правдољубив и несебичан”. Веома слично збори и Мојо Медић, један од људи који су оставили вредна историјска сведочанства о Теслиним родитељима.

Онако како су прота Милутин и протиница Георгина-Ђука живели – потпуно у складу са светосавском етиком – тако су и свог сина учили. Симо Тесла пише како је Никола Тесла од најранијег детињства учен да је дужан да помаже сиромашне, и то тако да им током помоћи чува достојанство, пазећи да их ни на који начин не понизи оним што им даје и начином на који им даје. Колико је та поука далеко од формалног давања милостиње! Никола се, са своје стране, верно држао родитељских поука и препорука, па и више од тога. Сиромашним другарима из основне школе је умео да раздели и делове свог ученичког прибора и понешто од своје одеће, о чему пише његов пријатељ, београдски универзитетски професор Ђорђе Станојевић (који је, иначе, написао једну од првих књига о Тесли на свету). А умео је, како кажу нека друга сведочанства, да својим школским другарима подели не само књиге и новац који је имао него и свој комад хлеба.

Можда је најупечатљивија епизода везана за Теслину врлину милосрђа она из Граца, током студија, о којој сведочи Мојо Медић. Наиме, Тесла се током студијског периода шетао са својим зетом, свештеником Јовом Трбојевићем, па су током шетње наишли на једног просјака. С обзиром на то да му срце није дало да заобиђе невољника, а да код себе није имао новца, Тесла се у тренутку досетио како да реши проблем. Питао је свог зета Јову да му покаже новчаник који је недавно купио. Када је овај извадио свој новчаник, Тесла је моментално извукао две форинте из њега и пружио их сиромашу. На негодовање запрепашћеног зета, Теслин одговор био је кратак: „Пусти, молим те, видиш да нема!”

Оваквих и сличних епизода милосрђа прегршт је у Теслином животу. Имамо их и у његовом проналазачком периоду, када му се амерички Срби обраћају за материјалну помоћ, а он им, са своје стране, редовно излази у сусрет. Имамо их у периоду старости, када више није проналазачки активан, о чему је упечатљиво сведочанство оставио његов сестрић Сава Косановић. Одговара Тесла једном приликом Косановићу на тему милостиње:

Просјака не могу да одбијем, иако кадгод мислим да бих требао. Знам да их је међу њима много од заната, али ја не могу одбити и гледати како преда мном стоји и моли. Можда баш тај заслужује да се помогне. Ко сам ја да судим? Често се тако повратим и дам му моју лепту. Тиме се боље осећам.

Вреди истаћи и то да је Тесла врлину милосрђа, поред родитељског примера, вероватно заволео и читајући житије свог омиљеног Светитеља, светог Николаја епископа Мирликијског. Њега је сматрао својим заштитником и светитељем највећим од свих других, о чему је писао и Џону Пирпонту Моргану.

Врлину несебичности код Тесле примећујемо и у начелној поставци његовог проналазачког дела и рада. Наиме, он све време, неуморно, проналази своје проналаске, али не ради материјалног добитка, већ ради добробити човечанства. Овде је Теслина особина милосрђа на личном плану спојена са врлинама крајње *тиргуљубивосћии* и истовременог *несћицања*, што је, приметимо, видљиво, пре свега, код људи који се одричу овосветовних уживања, попут монаха. Тесли је у том погледу новац представљао само средство за несметан рад на својим проналасцима и ништа више.

У етичком смислу, код Тесле ћемо (поред милосрђа, које је потпуно доминантна особина) срести још две темељне врлине које је стекао у детињству под утицајем светосавског етоса. У питању је управо она *йравичносћи* о којој пише у писму свом сестрићу, а уз њу и *истинољубивосћи*. Како сведочи професор Ђорђе Станојевић, Тесла је од раног детињства од својих родитеља био научен да је истина светиња и да не сме лагати, те да правда и истина увек побеђују. Ти светосавски аксиоми су се у њега урезали у детињству из родитељске поуке и то му је било од изузетне користи у америчком периоду, када је пролазио кроз тешка искушења пре него ће постати славан проналазач (не заборавимо да је у једном периоду Тесла био принуђен да копа канале за дневницу од два долара), али и када је водио жестоке битке за примену својих патената и њихову одбрану од нелојалног присвајања конкуренције.

За Теслу, као и сваког Србина динарског карактера тог времена, правда и истина биле су нераздвојне ствари и подразумевало се да их се карактеран човек држи у свом раду. У својој аутобиографији, он сведочи да је његов разлаз са Едисоном настао када је овај одбио да плати Тесли за усмено договорен посао око оправљања извесне машине, правдајући своју понуду америчким смислом за хумор који Никола није разумео као „Парижанин” (будући да је претходно живео и радио у Паризу). Тесла, међутим, није био „Парижанин” већ Србин Личанин, а за њих је у то време дата реч

била једнака уговорној обавези, што је одлика карактера формираног још у раној младости.

А сада да кажемо нешто и о знању, које је наведено на почетку тријаде врлина које Тесла помиње свом сестрићу Трбојевићу. Уколико врлину стицања знања посматрамо кроз призму тежње за *умножавањем њаленаиџа*, онда је и то једна од одлика светосавља. Сам Свети Сава је веома полагао на то да српски свештеници и монаси буду писмени људи и зналци, пре свега, светих списа, да би могли и верни народ поучити. Хиландар је у том смислу био први српски универзитет у малом. С тим у вези, у Српској Цркви је, као што то с правом истиче Милован Матић (аутор књиге о проти Милутину Тесли), обавеза свештенства била не само да сами буду на солидном нивоу образовања већ и да своје укућане чине таквим, будући да су свештеничке породице у свему требале да буду за пример. Први додир са енциклопедијским обимом знања Тесла је остварио управо у родитељском дому, будући да је библиотека његовог оца – свештеника који је био полихистор, полимата, полиглота и ерудита – била огромна. Милутин се помало плашио да толико читање књига не повреди здравље свог нежног сина, па није баш благонаклоно гледао на то што је Никола сате проводио у библиотеци, али је истовремено управо он извео прву менталну стимулацију његовог интелекта, помоћу различитих меморијских вежби. За проту Милутина Никола Тесла више пута наводи да је био истински природни филозоф, односно научењак како бисмо то данас рекли. У једном интервјуу он наводи да је његов отац био први човек који му је објаснио феномен електрицитета који је још као дете приметио у природи, а који ће касније постати центар његовог научног интересовања. Ништа мањи – ако не и већи – утицај у погледу стицања знања, Тесла је имао од мајчиног брата, свештеника Петра, потоњег митрополита Николаја Мандића. Био је то омиљени Теслин рођак, са ким је редовно одржавао преписку и у америчком периоду и човек на кога се могао ослонити и у добру и у злу. Један од највећих светских стручњака за лик и дело Николе Тесле, др Бранимир Јовановић, истиче занимљив разговор проте Јована Крајиновића са Николом Теслом, у коме Тесла, на питање питање како се усмерио према науци, одговара на следећи начин:

То се десило овако. Мој покојни ујак прото, а касније владика, Петар (Николај) Мандић, имао је у кући потпуна Декартова дела, на немачком језику. Ујак је читао Декарта из накане, премда су му се зато ругали суседни свештеници. Ја сам пак прво постао ујакон ученик, а после друг у тој студији. Из Декарта сам, могу поуздано рећи, присвојио темељни метод у посматрању живота. Ту сам се

привикао, да све своје мисли и размишљања постављам на математички основ и у математичке формуле. Што се није дало изразити у облику једначина, то мене није занимало.

Дакле, годинама пре Теслиног сусрета са професором Мартином Секулићем, који га је одушевио за изучавање физике, два свештеника из ужег породичног окружења имала су кључан утицај да млади Никола заволи стицање знања.

Постоји још један веома важан утицај светосавске етике када је Никола Тесла у питању, а који треба истаћи. Он се тиче *погољубља*. У светосављу је родољубље природно уклопљено у љубав према ближњем и оно се једноставно подразумева. Током целог живота Тесла је гајио велику љубав према народу из кога је потекао. Американцима редовно истиче квалитете српског народа, а посебно жртву који је поднео у Косовском боју за одбрану Западне Европе. Трудио се Тесла и да помогне свом народу, поготово током Првог светског рата, када се у својим текстовима и писмима залаже за Србе и Србију. Можда је најлепша потврда његовог изразито српског идентитета чувени говор одржан у Капетан Мишином здању у Београду 1892. године, у коме, како бележио очевидац, професор Ђорђе Станојевић, Тесла збори:

У мени има нешто што може бити и обмана, као што чешће бива код млађих и одушевљених људи; али ако будем сретан да остварим бар неке од својих идеала – то ће бити добротинство за цијело човјечанство. Ако се моје наде испуне, најслађа мисао биће ми та да је то дјело једнога Србина.

На овом месту вреди истаћи и његову велику љубав према *српској ејској ѿезији*, која је у целости надахнута светосавским односно видовданским етосом. Њу је Тесла читао целог свог живота, њеним стиховима се напајао, из ње је често цитирао, а са збирком српских епских песама у наручју и умире у својој соби у Њујоркеру. Уколико је постојао извор из ког се он редовно напајао светосавском етиком и уколико постоји нешто што је током целог живота одржавало његов светосавски идентитет у туђини, онда су то биле српске епске песме.

На овом месту бих желео да нагласим да, у истицању врлина које је Тесла имао и које су се сасвим јасно обликовале под утицајем светосавског етоса, не би требало отићи у крајност идеализације Теслиног лика и прибегавати крајње неутемељеним тежњама попут идеје о његовој канонизацији и стварању својеврсног култа личности, што све заједно води ка озбиљним девијацијима. Наиме,

Никола Тесла је био врлински човек, али је имао и неке типично људске слабости које има и већина нас, а које нису својствене светитељима. Друго, када је реч о његовом хришћанском идентитету, он је сасвим јасно био изражен у његовом делању, односно животној етици, но једнако је тачно да је Тесла у америчком периоду био изложен и различитим филозофским утицајима и временом постао склон идејама и концепцијама у којима налазимо доста тога што је једноставно неспојиво са хришћанском догматиком. Тесла, додуше, није имао богословских претензија када је износио неке хетеродоксне ставове у својим текстовима, што нам појашњава како је могуће да код њега, примера ради, у истом тексту пронађемо типично натуралистичке концепције и истовремену тврдњу да је хришћанство изнад свих светских религија и да је оно (цитирам Теслине речи) „непогрешиво резултат практичног експеримента и научног посматрања који је трајао вековима”, те да су да су научници „инспирисани како хришћанством тако и самом науком у свом раду на добробити човечанства”. Колико год да је ово прилично компликовано питање за разрешење, једно је сигурно: када је реч о теми наше вечерање беседе, наведени Теслин цитат директна је потврда у којој мери га је управо хришћанство својим етосом надахнуло у животу и раду.

Приводећи крају, истакнимо и то да се Тесла, у ужем религијском смислу, последњих година свог живота углавном кроз епске песме чвршће и дубље вратио хришћанском корену који га је доминатно обликовао у етичком смислу. Тај светосавски корен га је обележио и у последњем тренутку живота, будући да у вечност одлази читајући стихове песме „Смрт мајке Југовића”, која је један од најлепших бисера српске епске поезије.

А за сами крај вечерашње беседе, цитирао бих пасус из своје књиге о Тесли који се тиче поређења лика и дела Светог Саве и Николе Тесле:

Теслин однос према сопственом животу био је мисионарски приступ. Он је био свестан да су му од Бога дати дарови за одређену животну мисију и да у том погледу треба да пружи све од себе да би исту и остварио. У том погледу, Никола Тесла је, може се рећи, веома сличан Светом Сави. Већина људи код ова два горостаса српске историје види једино разлике, па чак и супротности, будући да упоређују епохе у којима су живели, спољашње особине и околности, као и различите улоге које им је Промисао доделио: Сава је био монах, а Никола проналазач; Сава се устремio ка Светој Гори, а Никола ка Америци; Сава је себе пронашао у молитви, а Никола у проналазаштву... Но, дубљи увид у њихове личности показује

изразите сличности. Наиме, док Растка (потоњег Саву) његов отац, Стефан Немања, спрема за престо и земаљску владавину, Николу његов отац, свештеник Милутин, спрема за свештенички позив. Но, и један и други се опиру родитељском притиску и иду оним путем којим их води њихово срце: Растко (Сава) ка монаштву, а Никола ка науци. У оба случаја призив срца показује се као призив од Бога и даје велике плодове: у ономе у чему су призвани, обојица дају себе потпуно, свецело, изгарајући до самог краја. И све време раде са полетом, размишљајући првенствено о добробити ближњих.

(Светосавска беседа изговорена у Матици српској, 26. I 2023)